

5. Шамякін І. Шлюбная ноч. Мінск: Папур, 2015.

**АСАБЛІВАСЦІ СТЫЛЮ ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТЭКСТАЎ
І. П. ШАМЯКІНА НА ПРЫКЛАДЗЕ КНІГІ
«РОЗДУМ НА АПОШНІМ ПЕРАГОНЕ»**

Ю. А. Гурыновіч

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. К. Маркса, 31, 220050, Мінск, Беларусь, ule4ka2003@mail.ru.
Навуковы кіраўнік: Шамякіна С.В.,
дацэнт кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства,
кандыдат філалагічных навук*

Артыкул прысвечаны вывучэнню асаблівасцяў стылю публіцыстычных тэкстаў народнага пісьменніка БССР Івана Шамякіна ў яго кнізе «Роздум на апошнім перагоне». Вызначана, што індывідуальнасць Івана Шамякіна ў гэтай кнізе заключаецца ў імкненні давесці свае перажыванні, перакананні, думкі і пачуцці да шырокай аўдыторыі. Творца занепакоены тым, што нацыя забываецца на вялікіх людзей мінулага (Я. Коласа, М. Багдановіча). Ён заклапочаны характарам будучага пакалення, станам беларускай мовы і культуры наогул.

Ключавыя словы: Іван Шамякін; «Роздум на апошнім перагоне»; публіцыстыка; стыль публіцыстычных тэкстаў.

Публіцыстыка – шматпланавая паняцце, хоць часта яе азначаюць праз газетны тэкст, тэкст СМІ і г.д. Публіцыстычнымі лічаць такія тэксты, якія з’яўляюцца рэакцыяй на сацыяльна значныя падзеі і якія ў сваю чаргу чакаюць рэакцыі шырокага чытача. Вядома, каб закрануць яго па-сапраўднаму, адных фактаў не хопіць. Стыль

выкладання павінен быць эмацыянальным, жывым, суб'ектыўным.

Беларуская пісьменніцкая публіцыстыка, пачынальнікам якой можна лічыць Францыска Скарыну, сёння налічвае ў сваёй скарбонцы шэраг яркіх твораў Францішка Багушэвіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цёткі, Максіма Гарэцкага, Васіля Быкава, Янкі Сіпакова, Ніла Гілевіча, Генадзя Бураўкіна.

Іван Шамякін – адзін з самых вядомых беларускіх празаікаў, творчасць якога даследуюць літаратуразнаўцы, але яна амаль не раскрыта з лінгвістычнага і, у прыватнасці, стылістычнага пунктаў гледжання.

З дапамогай дыскурснага аналізу паспрабуем раскрыць публіцыстычнасць твораў І. Шамякіна.

Апублікаваныя дзённікавыя запісы І. Шамякіна маюць публіцыстычны характар. Як адзначае сам аўтар: «Расказ пра гэтых самабытных людзей, дружбу з якімі падарыў мне лёс, – таксама своеасаблівы дзённік, хіба толькі ў дзённіку пра людзей пішаш больш лаканічна, а ў спецыяльных нарысах – шырока» [5, с 6]. Кніга «Роздум на апошнім перагоне» складаецца з запісаў рэфлексій на сучасныя падзеі і з мемуарнай часткі, якая раскрывае аўтара і час яго дзяцінства, маладосці, тагачасных праблем грамадства. Бясспрэчна, што гэтыя праблемы калі не актуальныя, то заслугоўваюць ўвагі і даследавання як з'явы папярэдняй эпохі. Лексічныя здабыткі, мастацкія вобразныя прыёмы раскрываюць асобу пісьменніка.

Выразнага і агульнапрызнанага азначэння паняцця дыкурс, якое ахоплівае ўсе яго характарыстыкі, не існуе. Мы будзем прытрымлівацца думкі В. Іўчанкава, які прапануе разглядаць тэкст як выразнік экстралінгвістычнай інфармацыі, што адкрываецца носьбіту мовы не адразу, а пасля апэратыўнай апрацоўкі, спасціжэння працэсаў спараджэння, разгортвання праектавання і сацыяльнай карэляцыі яго зместу [3, с. 36]. Пра мэты і асаблівасці напісання тэкстаў кажа Іван Шамякін ў звороте да чытача: «Да дзённіка я вярнуўся, калі пастарэў: калі пераваліла за шэсцьдзясят, пацягнула на запісы і падзей дня сённяшняга, і ўспамінаў аб часе мінулым – аб сабе, сям'і, настаўніках, калегах, аб жыцці, палітыцы. Гадоў восем назад я

апублікаваў запісы 1982 – 1984 гадоў, назваўшы іх “Карэнні і галіны”. <...> Дзённік склаў палову аднайменнай кнігі, дапоўненай успамінамі пра Якуба Коласа, Пятра Глебку, Івана Мележа, Петруся Броўку, Андрэя Макаёнка. <...> Гадоў пяць (1985–1989) зноў дзённікавыя запісы я веў эпизадычна – акунуўся ў мастацкія творы. Але ў апошнія гады амаль увесь час прысвяціў успамінам, напісаў не адну сотню старонак. Розніцца яны ад “Карэнняў і галін” тым, што падзеі бурнага часу, як кажуць, дзень сённяшні вымушае прысвячаць яму непараўнаўча большае месца» [5, с. 5–6]. І. Шамякін – сталы ўжо чалавек, пражыў сумленна, на яго думку, адведзеныя яму гады, адчувае сябе слабым і самотным, нават пакінутым грамадскасцю. Яму неабходна выказацца і па пісьменніцкай звычцы ён занатоўвае ўражанні ад новых падзей разам з успамінамі. У навуковай літаратуры сёння функцыянуюць вельмі разнастайныя інтэрпрэтацыі паняцця дыкурс, агульнае ў іх – наяўнасць сувязі паміж адрасантам і адрасатам. Менавіта для таго, каб шырокі чытач азнаёміўся з усімі перажываннямі, якія хвалявалі І. Шамякіна, і была апублікавана кніга «Роздум на апошнім перагоне»: «Няхай чытача не здзіўляюць некаторыя парушэнні храналогіі: асобныя запісы 1982–1983 гадоў ідуць раней запісаў 1981 года. Я гэта зрабіў знарок. Прычыну, бадай, растлумачу: гэтая частка дзённікаў – успаміны пра маіх бацькоў, сваякоў, пра маленства і юнацтва. І я хацеў, каб іх прачыталі раней: ведаючы біяграфію маю, вытокі творчасці, чытачам будзе больш зразумелы мой роздум на апошнім перагоне» [5, с. 5–6].

Дыкурс не адрозніваецца ад іншых камунікатыўных з’яў у тым сэнсе, што для яго абавязкова наяўнасць аўтара-адрасанта і рэцыпіента-адрасата, і, вядома, дыялогу паміж імі. Для публіцыстыкі ўвогуле і публіцыстыкі І. Шамякіна ў прыватнасці характэрна маналагічнасць. Але па сваёй сутнасці маналог у публіцыстыцы – гэта проста прыватны выпадак дыялогу, хаця традыцыйна дыялог і маналог супрацьпастаўляліся [2, с. 49].

Аўтарскае «Я» ў публіцыстычным творы даследчыкі размяжоўваюць: Я-удзельнік і Я-разважальнік [4, с. 19–20]. Такая дуалістычнасць бярэ пачатак у размоўным стылі.

Калі людзі гавораць пра сябе, то «Я» мінулага часу бывае як пасіўным, так і актыўным.

У публіцыстыцы І. Шамякіна выразна выяўляюцца абодва «Я». Аўтар выступае сведкам, ўдзельнікам, назіральнікам. «Перапісаў я невялічкі зборнік і вывучыў вершы яго (Ясеніна) на памяць толькі ў тэхнікуме. Адзін студэнт, нехта Кузьміч, стары, гадоў на восем старэйшы за нас, армію адслужыў, меў зборнічак і – во хапуга, спекулянт! – за рубель мог даць яго на адну ноч: хочаш, чытай, хочаш перапісвай. Я перапісваў да раніцы. У знак пратэсту хлопцы змовіліся ўкрасці ў Кузьміча гэты зборнік. Я быў супраць...» [5, с. 50] – успамін юнацкіх год апісвае цяжкае становішча з кнігамі, якіх не хапала; «Учора я паехаў да Андрэя і мы доўга абмяркоўвалі: ісці ці не ісці?» [5, с. 136] – насычаны дзейнікамі сказ-звязка; «І вось мінула чвэрць стагоддзя, як я не заглядваў на тую вуліцу, хоць часта праязджаў побач, паралельна ў трохстах метрах... Туды, гуляючы, мы рэдка заходзілі» [5, с. 20] – пра ролю месцаў дзяцінства, маякоў памяці; «Загадкавае пісьмо. Шкада, што я не захаваў яго» [5, с. 21] – пра дакументы, праз якія атрымліваюць асалоду ці выкарыстоўваюць гістарычным сведкам; «Пра сябе, пра сваё сталенне, пра перажыванні на розных этапах (якія помняцца, а помню я нямала) хочацца напісаць асобна, толькі зраблю я гэта пазней, калі будуць сілы і будзе час. Але наўрад ці стану пісаць пра маленства, таму што нямала раскажаў тут, пішучы пра бацьку, пра сям'ю і таму, што пра жыццё лесніка лепш не напішаш, як зрабіў гэта Колас» [5, с. 45] – Я. Колас «Новай зямлёй» адназначна вельмі паўплываў на маленькага І. Шамякіна, бо дасканалая апісваў жыццё сям'і, падобнай на ягоную.

Аўтар арыентуе чытача на сумеснае вырашэнне праблем: «Можа, не трэба так хутка пісаць іх, успаміны пра сваіх сучаснікаў – пра тых, хто яшчэ ўчора жыў з намі?» [5, с. 110] – пра ступень аб'ектыўнасці ва ўспамінах пра пайшоўшых з жыцця; «Па прэсе і тэлеперадачах я не бачу тае напружанасці ў нарыхтоўцы кармоў, якая была ў апошнія гады... А можа, і добра, што менш шуму» [5, с. 25] – разважанні наконт асвятлення збору ўраджаю ў краіне.

Як бачна, пры выкарыстанні метада суб'ектыўнага назірання навакольнай рэчаіснасці і ўласнай свядомасці творца забяспечвае далучэнне аўдыторыі да руху думкі, стварае эмацыянальнае, а тым самым і комплекснае ідэйна-псіхалагічнае ўздзеянне на чытача.

Уключэнне чытача ў дыялог з аўтарам праявілася ўжо пры разглядзе выражэння суб'екта публіцыстычнага дыскурсу І. Шамякіна. Але і пры суб'екце «Я» побач з меркаваннем аўтара існуе велізарная разнастайнасць іншых меркаванняў [6, с. 353].

Назоўнікі школьнікі, акадэмікі, чытачы, будучыя чытачы можна лічыць у канкрэтным тэксце назвай адрасата замест звароту.

Дзённікі, напэўна, самы масавы жанр літаратуры. Іх пішуць усе: школьнікі, якія яшчэ не зусім авалодалі арфаграфіяй, і старыя акадэмікі, якія ўжо забываюць яе. Сярод мноства гэтых дакументаў пісьменніцкія дзённікі займаюць асаблівае месца: да іх павышаная ўвага чытача... «Я пісаў дзённік у юнацтве, пра што чытачы даведаюцца, пісаў у арміі» [5, с. 5].

І. Шамякін уключае ў круг чытачоў кнігі «Роздум на пошнім перагоне» як аматараў яго асабістага пісьменства, так і наогул чытачоў паэзіі і прозы. «Дзіўна, чым бліжэй ва ўспамінах я падыходжу да апошняга дзесяцігоддзя – да старасці, тым менш успамінаю падзей, фактаў і... людзей, якія маглі б зацікавіць і мяне, і будучага чытача, калі запісы гэтыя, спадзяюся, убачаць свет, рана ці позна» [5, с. 321]; «Няхай будучы чытач ведае літаратурныя норавы таго, цяпер вельмі далёкага часу. Але ўсё тое лічу драбязой у параўнанні з тым, што робіцца зараз» [5, с. 321].

Сама часты прыём, які выкарыстоўвае І. Шамякін для сувязі з чытачом, – гэта рытарычныя пытанні. Яны ператвараюць маналагічнае маўленне ў дыялог, робяць слухачоў суразмоўцамі аратара, актывізуюць іх увагу, далучаюць да навуковага пошуку ісціны [1, с. 153]. Некалькі прыкладаў: «Мяне заўсёды цікавіла мая радаслоўная. Хто былі мае прадзеды, дзяды? Сяляне, безумоўна. Але якія яны былі? Працавітыя, дзелавыя, разумныя ці непаваротлівыя, безыніцыятыўныя?» [5, с. 21] – разважанне пра два антанімічныя стэрэатыпы пра

характар беларусаў; «Вельмі разумею смутак Кулакоўскага і яго прагу пісаць. Пісаць і мне хочацца. Але што? У мяне вышэй пачуццё адказнасці за тэму, сюжэт» [5, с. 131] – знаходжанне ва ўласных рамках, немагчымасць пісаць наогул пра ўсё, што хочацца (вядома, спрэчнае пытанне, што мусіць пісаць аўтар, але менавіта такая пазіцыя ў І. Шамякіна).

Так, падобныя пытанні ў тэксе вельмі дапамагаюць заінтрыгаваць, пры тым што гэты прыём аднолькава эфектыўна працуе падчас і чытання, і слухання. Адрасант паведамлення рэфлекторна шукае адказ на пытанне, нават калі яно рытарычнае ці калі аўтар сам дае адказ на яго. Такая актывізацыя ўвагі добра працуе на інтэлектуальную падрыхтоўку чытача і на карысць разумення тэксту. Прычым гэтыя дзве функцыі выцякаюць адна з адной і наадварот.

Асабліва эмацыйна і эфектыўна атрымліваюцца сказы, калі рытарычныя пытанні ідуць разам, удакладняючы адно аднаго. Чытач яшчэ больш уключаны ў гульню ўяўлення вобразаў, якія спараджаюць тэкст: «Што ж, не так радасна, як раней, але прыемна, таіць няма чаго, – няхай будзе ордэн і ад прэзідэнта... Аднак ніхто з калег не пазваніў. Не павіншаваў. І мае добрыя намеснікі з БелСЭ. Што гэта? Няўвага? Ці непавага? Сумна» [5, с. 293] – пасля невялікай радасці ад атрымання ордэна ідзе крыўда на калег, якія недастаткова ўважліва на думку аўтара ставяцца да яго; «Што застаецца ад чалавека пасля яго смерці? Мы, матэрыялісты, адказваем: справы яго. Усяго? І больш нічога?» [5, с. 339] – зацікаўленасць пасмяротным жыццём асобы ў калектыўнай свядомасці.

Публіцыстычны дыкурс І. Шамякіна яскравы, эмацыянальны, індывідуальна-персаніфікаваны. Вядома, у першую чаргу індывідуальнасць нараджаецца ў суб'ектыўнасці твораў.

Індывідуальнасць І. Шамякіна ў «Роздуме на апошнім перагоне» выяўляецца ў імкненні давесці свае перажыванні, перакананні, думкі і пачуцці да шырокай аўдыторыі. Творца занепакоены тым, што нацыя забываецца на вялікіх людзей мінулага (Я. Коласа, М. Багдановіча), і падсвядома баіцца, што з ім адбудзецца

тое самае. Заклапочаны цікавасцямі і характарам будучага пакалення, станам беларускай мовы і культуры наогул.

Даследаванне творчасці дазваляе шырэй ацэньваць дасягненні аўтара, больш разумець яго і эпоху, сведкам якой ён быў. Калі аўтар раскрываецца як асоба, чытанне яго тэкстаў набывае непадробную зацікаўленасць. Гэта вельмі важна і ў культурным выхаванні нацыі, і ў даследаванні твораў спецыялістамі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Введенская Л. А. Павлова Л. Г. Культура и искусство речи: современная риторика. Ростов н/Д: Феникс, 1995.
2. Жаўняровіч П. П. Публіцыстычны дыскурс У. Караткевіча. Мінск: РІВШ, 2011.
3. Іўчанкаў В. І. Дыскурс беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту. Мінск: БДУ, 2003.
4. Старуш М. И. Авторское Я в публицистическом произведении: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.01.10 / МГУ им. М. В. Ломоносова. М., 1985.
5. Шамякін І. П. Роздум на апошнім перагоне. Мінск: Мастацкая літаратура, 1998.
6. Эпштейн М. Парадоксы новизны: о литературном развитии XIX – XX веков. М.: Советский писатель, 1988.